



# AZ OLVASÁS VÉDELMEBEN

*Olvasáskutatási tanulmányok*

**PONT**

SZÁVAI ILONA

# AMI A NAGYKÖNYVBEN ÍRVA VAGYON

*Olvasás, olvasók, olvasatok... és olvasnivalók!*

Amikor manapság a *könyvek* – kétségtelenül észlelhető – háttérbe szorulását az olvasás „elavulásával” azonosítják, és „éljent kiáltanak” a vizualitás boldogító republikájára, akkor sajnálkozva hümmögök, hogy talán mégiscsak járna még a betűnek valamiféle „mérsékelt védelem”.

„A KÖNYV ELTŰNIK AZ ÉLETÜNK-  
BŐL?” – egyik könyvfesztiválon hang-

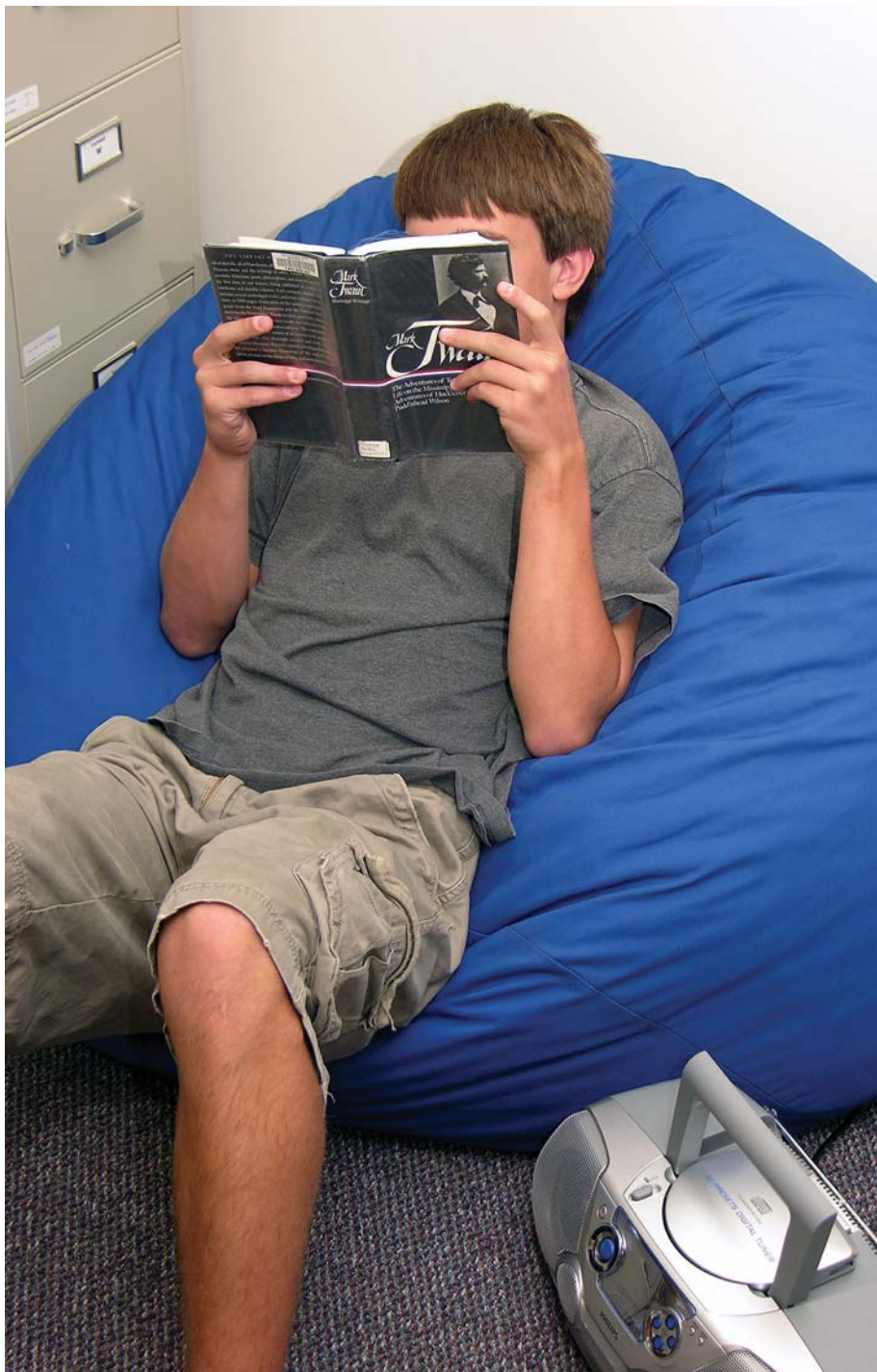
zott el nemrégiben a provokáló kérdés, amely mellé „biztató” lehetőséget is kínáltak: három perces felszólamlásokat tarthattak a „könyvvédők” egy rögtönzött pulpitusnál „a könyv” érdekében. Egyik tréfás kedvű szónok – vélhetően már maga sem bízván abban, hogy a komoly érveknek még van esélyük – viccesen jelentette ki:

„A könyvek kipusztíthatatlanok”, és kajánul

szónokolta a képünkbe, hogy bizony ez így va-

gyon a *sors könyvében* megírva, mert EZ a könyv ugyebár tényleg létezni fog, ameddig sors a sors... Továbbá: születésünk tényét mindjárt a jeles esemény után bevezetik az *anyakönyvbe*; aztán majd az *osztálykönyv* hőseiként tündöklünk, mindenféle könyvvel esik találkozásunk, még dal sincs *énekeskönyv*, *zsoltároskönyv* nélkül; *törvénykönyv* jelöli ki életünk kereteit; *munkakönyvre* pedig igazán mindannyian áhítozunk; hát még *betétkönyvre!*; a *mérlegfőkönyvvel* már nem mindenki szeret bíbelődni, de ennek a sorai írják az életkörülményeinket, lehetőségeinket; még a kutyánknak is kijár egy könyv: *törzskönyvet* a Bodrinak!... Három perc alatt a viccelődő szónok halálosan komolyan vehető tényeket – könyveket – sorolt, sorolta volna tovább (már a *párttagsági könyvnél* tartott!), de lejárt a szónoklat-ideje, és a nevetés egyértelműen jelezte (a „nevetés nyelvén”),

...megszűnhet  
a „könyvközpontúság”,  
de az olvasás  
marad...



hogy a nevetők beletörődtek abba a földhözragadt ténybe, hogy könyvekhez kötődik a sorsuk, ahogyan ez a *nagy könyvben* a könyvekről és az emberekről – netán a kutyáikról is stb. – meg vagyon írva...

METAFORÁK TENGERÉBEN élünk, minden – igazi nagy, civilizációt gazdagító – korban fellángol a képzelet, és vele a „csodásnak” remélt lehetőségek vásári mustrája. Metaforákkal és fantáziálással (mely kétségtelen érték a maga dimenziójában) nem mindig lehet a valóságos tényeket megragadni. Néha valóban csak a frappáns, akár vicces szembesítés képes rádöbbszteni a szenvedélyes metaforák emberét a száraz valóságra.

„A könyv eltűnik az életünkből?”

Lényegét, az olvasást illetően: sosem.

Mert mi a könyv? Szöveghordozó eszköz. Elődjei között volt (agyag) tábla, tekerecs... Az eszköz változik, a szövegrögzítés és az olvasás marad (amióta és) ameddig az ember nyelvet használó, beszélő lény. A könyv „eltűnése”, a digitalizált világ fantasztikus eszközeinek megjelenése és használata nem az olvasás – nem a lényeg! – trónfosztását jelenti. Ellenkezőleg. Épp csak manapság már a „hány könyvet olvastál?” kérdésre kapott válasz nem releváns, hiszen megeshet, hogy egyetlen könyv kézbevétele nélkül is nagyon sokat (szépirodalmi műveket, szakmai tanulmányokat, különféle szövegeket) olvasott a megkérdezett.

Az eszközök olykor mennek (megszűnhet a „könyvközpontúság”), de az olvasás marad.

HISZEN A NYELV IS MARAD! Tömérdek újdonságtól zsúfolt kortárs világot a dolgok kever(ed)ése – is – igencsak jellemzi, így aztán a féligazságok mellett másfél, vagy akár kettős-hármas stb. igazságok tolonganak körülöttünk. Mondjuk, az olvasásról...

Gondoljunk csak a „nyelv” szó használatának mai divatjára, melyben már sok minden „nyelvnek” minősül (fennebb tudatos kajánsággal használtam a „nevetés nyelve” kifejezést, gondolom, hogy a kedves olvasó a kortárs szóhasználatok alakította „szöveg-kompetenciája” miatt nem is akadt fenn rajta!).

Az általános és meglepő zavar akkor kezdődik, amikor pontos, valós tények elkeverednek a metaforákkal. Sokszor valóban már csak a komikum szab – ha szab – határt. „Lelki és szellemi táplálékra” bizony szükségünk van, hangoztatjuk is ezt fennen, de e metaforahasználatnak korlátokat állít biztonságos ismereteink világa és a józanság. Lelki táplálék emlegetése során nem jutunk el odáig, hogy mondjuk „cukormentes lelki étkeztetésről” értekezzünk, „lelki diétáról” írjunk könyvet, szónokoljunk, teszem azt „a lelki elhízás ellen” – vagy ha mindezt megteszük, csakis viccből tehetjük, és senki nem veszi komolyan, mert mind-



annyiunk köznapi tudása a realitás referenciális keretei között tartja a szóhasználatot.

A *nyelv* szónak a használata akkor perdült meg már-már követhetetlenül (de mára már zavaróan!) amikor úgy bő hetven esztendővel ezelőtt a hangos mozgóképek (film) elterjedésével felderengett a fordulat: az emberi civilizáció valamiféle „vizualizált információszerzési módszer felé tart”.

A film nyelvéről elkezdett elméleti és gyakorlati – felszabadító erejű – tapasztalás kezdetén Eisenstein, a zseniális rendező még a kínai és japán írásjelek (tehát az írás-olvasás egyik fajtája felől!) magyarázta a montázs elvét, a mozgó képvilág – a mi tudatunkban, képzeletünkben realizálódó! – működésének belső logikáját. A látványok (film, digitalizált eszközök változatai stb.) világának „világnyelveiről” és nemzeti nyelveiről folyó beszéd azóta már mindennapjaink meghatározó része.

Harminc-negyven évvel ezelőtt még lelkesen írtak az akkori lelkesedőkről az új nyelvek (film, televízió) fantasztikus lehetőségeiről, amelyek majd képesek lesznek felzárkóztatni és bevezetni egész kontinenseket a modern civilizáció világába. E remények mögött fél- és kettős, és többes igazságok zúdultak nemzetekre, hatalmas közösségekre, de attól még emberi közösségünk egyedei Washingtonban is, Közép-Afrikában is kilenc hónapot töltöttek születésük előtt az anyaméhben... Az emberi létezés alapjai határt szabnak a rohanás, gyorsulás mítoszának, kilenc hónapig vagyunk anyánk méhében, egyéves korunk körül kezdünk motyogni a csecsemők síró-göcögő világnyelvén, aztán betagozódunk legalább egy nyelvbe (lesz egy anyanyelvünk!), amelyen szerencsés esetben olvasókká – is – válhatunk, mert a *nyelv: beszéd, írás és olvasás egységében teljes*. A vizualizált információk egyre tökéletesedő képernyőkről zuhogtak az elmaradt kontinensekre – de a nyelv, az annyira másvalami, hogy „Az UNESCO 1956-ban definiálta először a funkcionális analfabetizmus fogalmát, amely a társadalmi fejlődés igen komoly gátját képezi mindmáig szerte a világon.”

A film, a tánc, a különféle jelenségek „nyelveiről” patakzó beszéd, a *nyelv* szónak a metaforák irányában burjánzó használata annyira összekavarta a viszonyokat és valós összefüggéseket, hogy az elszomorító „eredményre” olykor drámai hangon kell figyelmeztetni (lásd fennebb az UNESCO értékelését) – vagy a komikum rádöbentő erejével kell kijelenteni például, hogy lehetséges „hótt komolyan és fontoskodva”, értekezni mondjuk a tánc nyelvéről – a tánc amúgy nagyon fontos, de nem helyettesíti a nyelvet. A metaforán túl: életünknek kereteket adó törvénykönyvet például nem lehet ezen a „nyelven” fogalmazni..., nem lehet eltáncolni, nem lehet „táncnyelven” megvitatni; táncnyelvi tánclépésekkel lehetetlen, mondjuk az alkotmányt a „botfűlűnek” gondolt életbe léptetni.

# ellenpontok

## AZ OLVASÁS VÉDELEMRE SZORUL?

Igen, az olvasás védelemre szorul, mióta csak az embert emberré emelő nyelv rátalált az írásbeliségre. A kifejlett emberi nyelv olyan rendszer, amely nem létezhet írásbeliség, tehát olvasás nélkül, és ez a rendszer a civilizációkat teremtő értelem létezésének, további fejlődésének kulturális alapját és közegét képezi.

Ezért minden korban védeni kellett az olvasást, fel kellett nevelni az olvasókat, szorgalmazni kellett új és új olvasatokat... És meg kellett alkotni az emberi fejlődést elősegítő „olvasnivalókat”!

*...a sorok között  
olvasást is tanulni  
és tanítani kell  
olykor...*

\*  
A tankötelesség végső soron: írás- és „olvasás-kötelesség”. Egyértelmű társadalmi és emberi veszteség, ha „az oktatás nem tudja kialakítani megfelelő módon azokat az írásbeliséghez kötődő képességeket, amelyek az egyén érvényesüléséhez szükségesek lennének a mindennapi élet különböző területein.”

A világ fejlettebb részein megfogalmazott törvényszerűségek és felismerések nyomán már mindenki számára evidencia lehet, hogy például a „az olvasásértés kutatásának, oktatásának prioritást élvező nemzeti ügynek kellene lenni”.

Ezért az olvasás-tanítás, olvasni-tanulás legfőbb terepének, az iskolának a szerepe és módszertára átalakításra vár.

„Az olvasás nemcsak egy az ún. szabadidős tevékenységek közül, hanem kitüntetett, mondhatni szimbolikus szereppel rendelkező cselekedet, s az anyanyelvi kultúra legfőbb gyakorlóterepe.” (Gereben Ferenc)

\*  
Az iskola nem zárt világ, hanem nyitott: éppen arra a világra, amelyre felkészít, amelyet modellez.

Az olvasás tehát: iskolapolitika, művelődés- és társadalompolitika, miként a „finn csoda” elemzői és magyarázóí írók: „a finn nemzeti alaptanterv az olvasást olyan folyamatként értelmezi, amelyben mind az olvasónak, mind pedig az őt körülvevő társas környezetnek és kultúrának nagy szerepe van. Annak érdekében, hogy az egyén a közösség aktív és teljes értékű tagjává váljon, meg kell tanulnia úgy használni a nyelvet, ahogyan azt az adott közösség használja. A fejlett olvasási képesség lehet a megfelelő eszköz ahhoz, hogy a kultúra elemeiből táplálkozva létrehozza az egyén saját személyes és nemzeti identitását. Az olvasást a nemzeti alaptanterv nem elszigetelt elemként kezeli, hanem alapvető képességnek tekinti”.

...Védelemre szorul az olvasás? Szerte a világban? \*

Magyarország szomszédságában 2009-ben is hoztak olyan nyelvtörvényt, amely a kisebbségi nyelvek használatát korlátozza, és amely ellen nemzetközi tiltakozások és vizsgálatok kezdődtek.

Táncnyelvi hivatkozások, elterelő virágnyelvi szépeltések, virágzó vizualizációk közepette: ne volna fontos az olvasás védelme?!

...VILÁGSZERTE LÁZASAN FOLYNAK a kutatások, és rendkívül fontos érdek a felzárkózás. Jó volna tájékozódni, a legfrissebb ismeretekkel felvértezve alakítani iskolarendszerünket, tágítani saját lehetőségeinket.

Ahogy Németországban 1999-ben kiadták *Az olvasás kézikönyvét* (K. G. Saur Verlag, München; Sonnevend Péter írt róla a FORDULÓPONT 2001/1 számában), ugyanúgy szükséges, hogy a magyar szakemberek és érdeklődők keze ügyébe kerüljön egy tájékozódást, eligazítást és kitekintést nyújtó, alapozó jellegű könyv: AZ OLVASÁS VÉDELMÉBEN.

A MAGYAR OLVASÓ érdekében. A leendő magyar olvasók – ahogy mondani szokás: „határainkon innen és túl” – öt országban járnak magyar (többségi és kisebbségi) iskolákba, mind az öt iskolai és oktatási rendszer megérett az átalakításra, de egyik-másik „nemzetállami rendszergazdával” és az általa kialakított (olykor: kierőszakolt!) „helyzettel” vitázni lehetetlen. Pedig a párbeszéd és eszmecsere – az olvasás védelmében – termékeny lehet. Magyarországon például majd mindenki sokallja az irodalom oktatásban az irodalomtörténet túlsúlyát, joggal. De a határon túli magyar iskolákban, ahol az ottani többségi nemzeti (olykor elfogult és nálunk vitatott) történelmi koncepcióikat, értelmezéseket, néha igencsak tendenciózusos magyarázatokat tanulják a magyar gyerekek, nos, ott a magyar irodalom órán, épp az irodalom „történetisége” okán kaphat némi magyar történelmi ismeretet a diák... Szempontok, helyzetek, olvasatok.

Még a sorok között olvasást is tanulni és tanítani kell olykor.

Az olvasni való és olvasni érdemes újabb szövegeket is meg kell alkotniuk – majd – a ma még iskolákban olvasni tanuló gyerekeknek. A tudományos szintű olvasáskutatás legfontosabb eredménye talán az, hogy – végre! – jelentős vizsgálatok irányulnak a tankönyvekben szereplő szövegekre (és a tankönyvírók szövegeire!). Hiszen nem kétséges, hogy alapvető fontosságú a kérdés: milyen szövegek alkalmasak – egyáltalán: érdemesek – az olvasástanításra?

És az olvasókat nevelő szakembereknek pillanatra sem szabadna megfedelkedniük arról, hogy az olvasni megtanított gyerekből lesz a jövő (tudományos, technikai, szépirodalmi, vizualizált stb.) olvasnivalóit megalkotó felnőtt.